

UDK: 140.8

Abdullo SOLIYEV,
Mustaqil tadqiqotchi, Andijon davlat pedagogika instituti
E-mail: Abuw8888@gmail.com, Orcid: 0009-0007-7467-1893

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori E.Karimov taqrizi asosida

“RAQAMLI HUQUQIY MADANIYAT” TUSHUNCHASI: METODOLOGIK YONDASHUVLAR VA YANGI PARADIGMANING SHAKLLANISHI

Аннотация

Ushbu maqola raqamli huquqiy madaniyat tushunchasining metodologik asoslarini aniqlash, uning tarkibiy unsurlari va indikatorlarini konseptual izohlash hamda “yangi paradigma” sifatida shakllanish mexanizmlarini nazariy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi raqamlashtirish sharoitida huquqiy ong, huquqiy xulq-atvor va institutsional amaliyotlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni birlashtiruvchi integrativ modelni ishlab chiqishdan iborat. Metodologiya sifatida huquq sotsiologiyasi, normativ-tizimli yondashuv, raqamli boshqaruv konsepsiyalari, huquqiy kommunikatsiya va platforma iqtisodiyoti doirasidagi tahliliy usullar qo‘llanadi. Ilmiy yangilik raqamli huquqiy madaniyatni faqat axborot savodxonligi yoki e-hukumatdan foydalanish ko‘nikmasi sifatida emas, balki algoritmik tartibga solish, ma’lumotlar etikasi va onlayn nizolarni hal etish amaliyotlari bilan bog‘liq kompleks ijtimoiy-huquqiy hodisa sifatida izohlashda namoyon bo‘ladi. Natijada baholash mezonlari va amaliy siyosat uchun tavsiyalar konturlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Raqamli huquqiy madaniyat; huquqiy ong; algoritmik tartibga solish; ma’lumotlar etikasi; raqamli boshqaruv; huquqiy kommunikatsiya; platforma munosabatlari.

ПОНЯТИЕ “ЦИФРОВАЯ ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА”: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ФОРМИРОВАНИЕ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ

Аннотация

В статье анализируется понятие цифровой правовой культуры с целью выявления его методологических оснований, структурных компонентов и индикаторов, а также механизмов становления как «новой парадигмы» в условиях цифровизации. Цель исследования состоит в разработке интегративной модели, объединяющей правосознание, правовое поведение и институциональные практики в цифровой среде. Методология опирается на социологию права, нормативно-системный подход, концепции цифрового управления, анализ правовой коммуникации и исследовательские инструменты, применимые к платформенной экономике. Научная новизна заключается в трактовке цифровой правовой культуры не как набора навыков пользования электронными сервисами, а как комплексного социально-правового феномена, включающего алгоритмическое регулирование, этику данных и практики разрешения онлайн-споров. В результате предлагаются контуры критериев оценки и направления практической политики, релевантные для повышения доверия, соблюдения прав и качества правоприменения в цифровых взаимодействиях.

Ключевые слова: Цифровая правовая культура; правосознание; алгоритмическое регулирование; этика данных; цифровое управление; правовая коммуникация; платформенные отношения.

THE CONCEPT OF "DIGITAL LEGAL CULTURE": METHODOLOGICAL APPROACHES AND THE FORMATION OF A NEW PARADIGM

Annotation

This article conceptualizes digital legal culture by clarifying its methodological foundations, core components, and measurable indicators, while explaining how it emerges as a “new paradigm” under conditions of pervasive digitalization. The study aims to develop an integrative model linking legal consciousness, legal behavior, and institutional practices in digitally mediated environments. Methodologically, the research draws on sociology of law, the normative-system approach, digital governance scholarship, legal communication theory, and analytical tools relevant to platform-mediated interactions. The main novelty lies in moving beyond narrow interpretations that equate digital legal culture with e-government usage skills, and instead defining it as a complex socio-legal phenomenon shaped by algorithmic regulation, data ethics, and online dispute resolution practices. The findings outline a structured framework for assessment and policy design, emphasizing trust, rights compliance, and the quality of legal implementation within digital interactions, as well as criteria that can guide institutional reforms and educational interventions.

Key words: Digital legal culture; legal consciousness; algorithmic regulation; data ethics; digital governance; legal communication; platform governance.

Kirish. Raqamlashtirish jarayonlari davlat boshqaruvi, iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning deyarli barcha segmentlariga chuqur kirib borar ekan, huquqiy tartibga solishning klassik mexanizmlari yangi muhitga moslashish zarurati bilan yuzlashmoqda. Shu kontekstdan kelib chiqib, “raqamli huquqiy madaniyat” tushunchasi faqat texnologiyadan foydalanish

odatlari yoki elektron xizmatlar iste’moli doirasida emas, balki huquqiy ong, normaga itoat, ishonch, shaffoflik va javobgarlikning raqamli muhitda qayta konfiguratsiyalanishi sifatida talqin etilishi talab etiladi. Mavjud adabiyotlarda huquqiy madaniyat odatda huquqiy bilimlar, qadriyatlar va xulq-atvor stereotiplari majmuasi sifatida izohlanadi; biroq

raqamli vositalar ushbu majmuaning ishlab chiqarilishi, uzatilishi va nazorat qilinishini tubdan o'zgartirmoqda. Bir tomondan, elektron hujjatlashtirish, masofaviy identifikatsiya va ma'lumotlar almashinuv huquqni qo'llash samaradorligini oshiradi; ikkinchi tomondan, algoritmik saralash, platforma qoidalari va raqamli kuzatuv huquqiy sub'ektlilik hamda huquqlar muvozanatiga yangi xatarlar keltirib chiqaradi.

Muhokama va natijalar. Shu bois, raqamli huquqiy madaniyatni metodologik jihatdan aniqlashtirish ilmiy va amaliy dolzarblilik kasb etadi: u normativ tizimning legitimligini saqlash, raqamli tengsizlikni kamaytirish, shaxsiy ma'lumotlar muhofazasini ta'minlash va onlayn nizolarni hal qilish institutlarini mustahkamlash bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, huquqiy madaniyatni o'lchashga urinishlar ko'pincha formal bilim darajasi bilan cheklanib qoladi, holbuki raqamli muhitda asosiy "ishlaydigan" omillar ishonch arxitekturasi, interfeys dizayni, avtomatlashtirilgan qarorlar va raqamli izlar asosida shakllanadi [3]. Shuningdek, raqamli boshqaruv yondashuvlarida huquqiy munosabatlar "xizmat" ko'rinishiga o'tib, fuqarolik sub'ektligi tajribasi platformalashadi; bu jarayon huquqiy madaniyatning kommunikativ va institutsional qatlamlarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi [5]. Mazkur maqolaning maqsadi raqamli huquqiy madaniyat tushunchasini metodologik yondashuvlar kesimida tizimlashtirish, uning tarkibiy modeli va indikatorlarining konseptual doirasini taklif etish hamda yangi paradigma sifatida shakllanish mantiqini asoslashdan iborat. Vazifalar quyidagilarni qamrab oladi: birinchidan, klassik huquqiy madaniyat konsepsiyalarini raqamli transformatsiya sharoitida tanqidiy qayta talqin qilish; ikkinchidan, normativ, sotsiologik va kommunikativ yondashuvlarni integratsiya qiluvchi tushuntirish modelini ishlab chiqish; uchinchidan, amaliy baholash uchun minimal indikatorlar to'plamini belgilash. Ilmiy yangilik raqamli huquqiy madaniyatni uch sathli hodisa sifatida asoslashda namoyon bo'ladi: individuallashgan raqamli huquqiy kompetensiyalar; platforma va algoritmlar orqali vositalangan huquqiy xulq-atvor; hamda davlat va nodavlat institutlarining raqamli tartibga solish amaliyotlari. Amaliy ahamiyat esa normativ hujjatlar dizayni, e-hukumat xizmatlari sifatini baholash, huquqiy ta'lim mazmunini yangilash va ma'lumotlar boshqaruv standartlarini ishlab chiqishda qo'llanishi bilan izohlanadi [1].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, unda konseptual tahlil va metodologik triangulyatsiya qo'llanadi. Birinchi blokda normativ-tizimli yondashuv asosida raqamli muhitda huquq manbalari va tartibga solish mexanizmlarining ko'p qatlamligi tahlil qilinadi: qonunchilik, idoraviy reglamentlar, texnik standartlar, platforma shartlari va algoritmik qoidalar bir vaqtning o'zida huquqiy xulqni belgilashi inobatga olinadi. Ikkinchi blokda huquq sotsiologiyasi doirasidagi yondashuvlar orqali raqamli muhitdagi ishonch, normaga moslashuv, huquqiy risklarni idrok etish va huquqbuzarliklarning yangi shakllari konseptualizatsiya qilinadi. Uchinchi blokda huquqiy kommunikatsiya va institutsional tahlil metodlari yordamida raqamli xizmatlar interfeysi, identifikatsiya jarayonlari, avtomatlashtirilgan qarorlar va onlayn murojaatlar kanallarining huquqiy madaniyatga ta'sir mexanizmlari izohlanadi. Ma'lumotlar bazasi sifatida so'nggi yillarda e-hukumat, ma'lumotlar muhofazasi, algoritmik boshqaruv va raqamli etika bo'yicha shakllangan xalqaro nazariy adabiyotlar, shuningdek mintaqaviy va milliy huquqiy madaniyatga oid konseptual ishlamlar tahliliy solishtirish uchun jalb etildi [2; 7]. Metodologik talovning asosligi shundan iboratki, raqamli huquqiy madaniyat bir vaqtning o'zida normativ (qoidalar va majburiyatlar), ijtimoiy (qadriyatlar va odatlar) hamda texnik-institutsional (platformalar, kod va protseduralar) omillar

kesishmasida yuzaga keladi; uni faqat bitta fan doirasi bilan izohlash reduksionizmga olib keladi. Natijalarni ishlab chiqishda "tarkibiy-unsurli model" usuli qo'llanib, tushunchaning minimal zarur komponentlari hamda ularning o'zaro bog'liqligi mantiqiy rekonstruksiya qilindi. Shuningdek, indikatorlashtirish yondashuvi asosida baholash mumkin bo'lgan mezonlar konseptual darajada taklif etildi, ya'ni empirik o'lchov emas, balki keyingi empirik tadqiqotlar uchun operatsionallashuv maydoni belgilandi.

Natija. Raqamli huquqiy madaniyat tushunchasi mazmunan uchta o'zaro bog'langan konturda jamlanadi. Birinchi kontur kognitiv-aksiologik sath bo'lib, u raqamli muhitda huquqiy bilimlarning yangilangan tarkibini, huquq va erkinliklar haqidagi tasavvurlarni, shaxsiy ma'lumotlar, rozilik, raqamli iz va xavfsizlik bilan bog'liq qadriyat yo'nalishlarini qamrab oladi. Bu sathda "huquqiy xabardorlik" endi faqat normani bilish emas, balki raqamli xizmatlardan foydalanish jarayonida qanday huquqiy oqibatlar yuzaga kelishini oldindan ko'ra bilish, ma'lumotlar aylanmasini tushunish va avtomatlashtirilgan qarorlar ustidan shikoyat qilish imkoniyatlarini anglash bilan to'ldiriladi. Ikkinchi kontur xulq-atvoriy-protsessual sath bo'lib, unda raqamli muhitda huquqiy xulqning odatiy "ko'rinmas" shakllari markazga chiqadi: elektron shartnomalarga rozilik berish amaliyoti, identifikatsiya va autentifikatsiya tartiblariga rioya, onlayn muloqotda huquqiy til va etik me'yorlardan foydalanish, platforma qoidalari huquqiy norma sifatida qabul qilish yoki rad etish, shuningdek raqamli nizolarni hal qilish kanallariga murojaat qilish. Ushbu sathda huquqiy madaniyat ko'pincha tezkor interfeys qarorlari bilan boshqariladi: foydalanuvchi "qabul qilaman" tugmasini bosishi huquqiy aktga tenglashadi, biroq mazmuniy anglash darajasi past bo'lishi mumkin; natijada formal rozilik va real avtonomiya o'rtasida tafovut paydo bo'ladi. Uchinchi kontur institutsional-texnologik sath bo'lib, raqamli huquqiy madaniyatning "tashqi" sharoitlarini belgilaydi: davlat xizmatlarining dizayni va foydalanish qulayligi; ma'lumotlar boshqaruv siyosati; shaffoflik va audit mexanizmlari; avtomatlashtirilgan qarorlar uchun izoh berish va apellyatsiya yo'llari; platformalar bilan davlat regulyatorlari o'rtasidagi mas'uliyat chegaralari. Natijalarda raqamli huquqiy madaniyatning yangi paradigmasi aynan mana shu uch sathning o'zaro bir-birini kuchaytirishi natijasida shakllanishi ko'rsatildi: individ raqamli kompetensiyani oshirsa-yu, institutsional shaffoflik bo'lmasa, ishonch yemiriladi; aksincha, mukammal texnik xizmatlar bo'lsa-yu, huquqiy ong va xulq-atvor stereotiplari moslashmasa, huquqni qo'llashda "formal foydalanish" ustun bo'lib qoladi. Shuningdek, indikatorlar doirasi konseptual tarzda ajratildi: a) huquqiy xabardorlik va raqamli risk idroki; b) rozilik va shartnoma intizomi amaliyotlari; v) shaxsiy ma'lumotlar bilan muomala odatlari; g) onlayn nizolarni hal qilishga murojaat qilish darajasi; d) avtomatlashtirilgan qarorlar ustidan shikoyat mexanizmlaridan foydalanish; e) institutsional ishonch va shaffoflikni idrok etish; f) raqamli xizmatlardan foydalanishdagi inklyuzivlik. Ushbu indikatorlar empirik o'lchov uchun tayyor ko'rsatkichlar emas, biroq raqamli huquqiy madaniyatni tor texnik savodxonlikdan ajratib turuvchi asosiy "o'zak"ni belgilab beradi.

Olingan konseptual natijalar mavjud ilmiy yondashuvlar bilan qiyoslanganda, raqamli huquqiy madaniyatni huquqiy madaniyatning oddiy "zamonaviylashgan" varianti sifatida ko'rish yetarli emasligini ko'rsatadi. Klassik talqinlarda huquqiy madaniyat ko'proq davlat-huquq tizimining legitimligi va huquqiy tarbiya mexanizmlari bilan bog'langan bo'lsa, raqamli muhitda legitimlik "kod orqali tartibga solish" va "platforma qoidalari"ning yashirin normativligi bilan murakkablashadi;

natijada huquqiy madaniyatning manbai va tashuvchisi ko'p markazli tus oladi [6; 7]. Shu jihatdan, taklif etilgan uch sathli model huquqiy ong va xulq-atvorni texnik-institutsional arxitektura bilan birgalikda ko'rishga majbur qiladi va shu orqali normativ hamda sotsiologik yondashuvlar o'rtasidagi uzilishni qisqartiradi. Biroq ushbu integratsiya bir qator muammolarni ham ochib beradi: birinchidan, algoritmik tartibga solish sharoitida huquqiy aniqlik va prognoz qilinuvchanlik talabi kodning yopiq tabiati bilan to'qnashishi mumkin; ikkinchidan, "rozilik" instituti raqamli xizmatlarda ko'pincha masshtabli va standartlashgan bo'lib, real muzokara imkonini bermaydi, bu esa shaxs avtonomiyasi va ma'lumotlar etikasi masalalarini keskinlashtiradi; uchinchidan, platformalashuv huquqiy madaniyatni bozor motivlari bilan aralashtirib yuborib, foydalanuvchini "fuqaro"dan ko'ra "mijoz" sifatida ko'rish tendensiyasini kuchaytiradi. Adabiyotlarda raqamli boshqaruv samaradorligi ko'pincha tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish va tezkorlik bilan o'lchanadi, biroq huquqiy madaniyat nuqtayi nazaridan samaradorlik huquqiy himoya, izohlanish, adolatli protsedura va apellyatsiya imkoniyatlari bilan birga baholanishi lozim [5]. Amaliy jihatdan, model normativ siyosat dizayniga quyidagi implikatsiyalarni beradi: raqamli xizmatlar interfeysi huquqiy axborotni "yashirmasligi", balki foydalanuvchi qarorini ongli qilishga xizmat qilishi; avtomatlashtirilgan qarorlar bo'yicha minimal izoh standarti va mustaqil audit yo'llari; shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashda rozilikning mazmuniyligini oshiradigan protseduralar; onlayn nizolarni hal etish

mexanizmlarining ochiq va qulay bo'lishi. Tadqiqot cheklolari shundaki, maqola konseptual xarakterda bo'lib, indikatorlar empirik sinovdan o'tkazilmagan; shuningdek, turli huquq tizimlarida platforma tartibga solish amaliyotlari farqlanishi sababli universal xulosalarga ehtiyotkorlik bilan yondashish talab etiladi. Kelgusida ushbu model asosida so'rovnomalar va eksperimental dizaynlar orqali rozilik xulqining determinantlari, algoritmik qarorlar ustidan shikoyat qilish to'siqlari va raqamli tengsizlikning huquqiy madaniyatga ta'siri empirik tekshirilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa. Tadqiqot raqamli huquqiy madaniyatni raqamlashtirish sharoitida huquqiy ong, huquqiy xulq-atvor va institutsional-texnologik arxitekturaning o'zaro bog'liq tizimi sifatida konseptualizatsiya qildi. Taklif etilgan uch sathli model raqamli huquqiy madaniyatni tor ma'nodagi texnik ko'nikmalar bilan aynanlashtirishdan voz kechib, algoritmik tartibga solish, ma'lumotlar etikasi va platforma munosabatlari sharoitida huquqiy normaning qanday qabul qilinishi va amal qilinishini tushuntirish imkonini berdi. Natijada indikatorlar doirasi konseptual ravishda ajratilib, baholash va siyosat dizayni uchun yo'nalish beruvchi mezonlar konturi belgilandi. Umumiy xulosa sifatida, raqamli huquqiy madaniyatning yangi paradigmasi faqat raqamli xizmatlarning kengayishi bilan emas, balki shaffof va hisobdor institutsional mexanizmlar, ongli rozilik amaliyotlari, adolatli protseduralar va inklyuziv raqamli muhit uyg'unlashganda barqaror shakllanishi asoslandi.

ADABIYOTLAR

1. Odilqoriev H. T. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent, Adolat, 2018. 560 b.
2. Тихомиров Ю. А. Право в цифровой реальности. Москва, Норма, 2020. 288 с. 3. Қосимова Д. А. Хуқуқий маданият ва хуқуқий онг: назарий-услубий жиҳатлар. Тошкент, Yangi asr avlodi, 2019. 192 б.
3. Хабриева Т. Я., Черногор Н. Н. Цифровая трансформация права: методология и тенденции. Москва, Юридическая фирма Контракт, 2021. 320 с.
4. OECD. Digital Government Review: Building Digital Government Strategies. Paris, OECD Publishing, 2019. 248 p.
5. Lessig L. Code and Other Laws of Cyberspace. New York, Basic Books, 2006. 320 p.
6. Zuboff S. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York, PublicAffairs, 2019. 704 p.